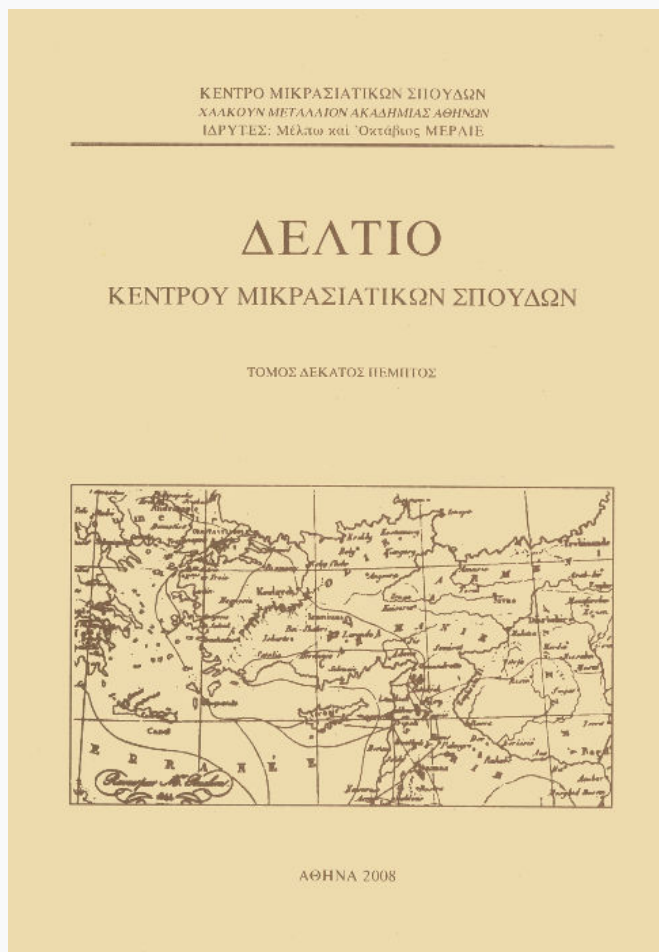

Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

Τόμ. 15 (2008)

Η πανελλήνιος οργάνωση: Η "άγνωστη" φάση του Ελληνικού επαναστατικού αγώνα στην ευρωπαϊκή Τουρκία, 1908-1909

Χριστόφορος Ψηλός

doi: [10.12681/deltiokms.265](https://doi.org/10.12681/deltiokms.265)

Copyright © 2015, Χριστόφορος Ψηλός

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Ψηλός Χ. (2008). Η πανελλήνιος οργάνωση: Η "άγνωστη" φάση του Ελληνικού επαναστατικού αγώνα στην ευρωπαϊκή Τουρκία, 1908-1909. *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, 15, 325-336.
<https://doi.org/10.12681/deltiokms.265>

ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ ΨΗΛΟΣ

Η ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΣ ΟΡΓΑΝΩΣΗ:
Η "ΑΓΝΩΣΤΗ" ΦΑΣΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΟΥ ΑΓΩΝΑ
ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΤΟΥΡΚΙΑ, 1908-1909

Τὸ πρῶτο ἑξάμηνο τοῦ 1908 ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις τοῦ Γεωργίου Θεοτόκη εἶχε στρέψει τὴν προσοχὴ της ἀπὸ τὴ Μακεδονία στὸ Κρητικὸ ζήτημα καὶ στὸ ἐπίκαιρο θέμα τῆς ἑνώσεως τοῦ ἑλληνικοῦ σιδηροδρομικοῦ δικτύου μὲ τὸ ὀθωμανικὸ σύστημα μέσω τῆς προτεινόμενης γραμμῆς Λάρισα-Θεσσαλονίκη¹. Τὸ ἑλληνικὸ πολιτικὸ κατεστημένο θεωροῦσε ὅτι οἱ συνθήκες στὴ Μακεδονία ἦταν κατάλληλες γιὰ μία τέτοια κίνησις. Πράγματι, ἡ ἑλληνικὴ ὑπεροχὴ στὶς ὀθωμανικὰς ἐπαρχίας Μοναστηρίου καὶ Θεσσαλονίκης (ἔργο τοῦ ἑλληνικοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος καὶ τῆς δραστηριότητος τῶν τοπικῶν προξενικῶν καὶ πατριαρχικῶν ἀρχῶν ἀπὸ τὸ 1904) εἶχε ἐδραιωθεῖ σὲ τέτοιο βαθμὸ ὥστε νὰ ὑποχρεώσει ἀκόμη καὶ τὰ ἰσχυρὰ βουλγαρο-μακεδονικὰ κομιτάτα σὲ συνεχὴ ἀναδίπλωσις καὶ ὑποχώρησις².

Διεθνεῖς ἐξελίξεις καὶ τὰ δραματικὰ γεγονότα στὴ γειτονικὴ χώρα στὶς ἀρχὲς Ἰουλίου τοῦ 1908, ὅμως, ὥθησαν τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησις νὰ ἐπανακαθορίσῃ τίς προτεραιότητες τῆς ἐξωτερικῆς της πολιτικῆς. Ἡ συνάντησις κορυφῆς Ἀγγλίας-Ρωσίας σὲ ἐπίπεδο μοναρχῶν στὸ λιμάνι τῆς Βαλτικῆς Ρίβαλ στὶς ἀρχὲς Ἰουνίου 1908 συνοδεύτηκε ἀπὸ φήμες γιὰ νέο πακέτο μεταρρυθμίσεων στὴ Μακεδονία. Ἦταν λιγότερο οἱ φήμες γιὰ ἀλλαγὰς στὴν

---

1. Foreign Office Confidential Print, *Further Correspondence Respecting the Affairs of South-eastern Europe* 881/9316 Constantinople Embassy to Foreign Office / 25-3-1908 / no. 142 / Barclay to Grey. Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν (I.A.Y.E.) / 1908 / φάκ. 88.1.3. / Γενικὸ Προξενεῖο Θεσσαλονίκης / 4/17-8-1908 / ἀρ. 790 / Κανελλόπουλος πρὸς Μπαλτατζή / Ἀναφορὰ Ἰουλίου.

2. Βλ. D. Dakin, *The Greek Struggle in Macedonia 1897-1913*, Θεσσαλονίκη, Institute for Balkan Studies, 1966.

οικονομική επιτροπή και στην οργάνωση των κινητών μονάδων της όθωμανικής χωροφυλακής και περισσότερο ή πιθανότητα διορισμού χριστιανού (πιθανόν Βούλγαρου) Γενικού Διοικητή στη Μακεδονία που θα οριοθέτησε την Ἀθήνα³. Μιά τέτοια εξέλιξη, πίστευαν δικαιολογημένα οι Ἕλληνες ἡγέτες, θα μπορούσε να οδηγήσει στην πολιτική αυτονομία της Μακεδονίας και στην τελική ένσωμάτωσή της στη Βουλγαρική Ἡγεμονία κατά τὸ πρότυπο της Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας τοῦ 1886⁴. Σὲ μιὰ τέτοια περίπτωση, τὰ ἑλληνικά μεγαλοϊδεατικά σχέδια γιὰ ἀπελευθέρωση τῶν ἑλληνικῶν πληθυσμῶν τῆς Μακεδονίας καὶ Θράκης καὶ προσάρτηση αὐτῶν τῶν περιοχῶν στὸν ἐθνικὸ κορμὸ θὰ ματαιώνονταν ὀριστικά.

Δὲν ἦταν μόνο ἡ ἀγγλο-ρωσικὴ σύνοδος κορυφῆς στὸ Ρίβαλ ποὺ ἄσκησε ἐπιρροή στὴν ἑλληνικὴ πολιτικὴ. Ἡ νεοτουρκικὴ ἐπανάσταση ποὺ ξέσπασε στὴ Μακεδονία στὶς 4 Ἰουλίου 1908 ἔμελλε νὰ εἰσαγάγει νέα ποιοτικὰ στοιχεῖα ὅσον ἀφορᾷ στὴ στάση τῆς ἑλληνικῆς κυβέρησης ἀπέναντι στὴν ὁμορρη αὐτοκρατορία. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι σχεδὸν σύσσωμη ἡ ἑλληνικὴ πολιτικὴ κοινότητα καὶ ἡ κοινὴ γνώμη δέχθηκαν μὲ ἱκανοποίηση τὴν ἐπικράτηση τῶν νεωτεριστῶν Νεότουρκων⁵. Μὲ τὴν ἴδια, ἂν ὄχι μεγαλύτερη, ἱκανοποίηση ἔγιναν δεκτὲς οἱ ἐξαγγελίες τῆς Ἐπιτροπῆς «Ἐνωση καὶ Πρόοδος» – κινητήριας δυνάμεις τοῦ συνταγματικοῦ κινήματος – γιὰ ἀδελφότητα, δικαιοσύνη, ἰσοπολιτεία καὶ συνταγματικὴ ἐλευθερία γιὰ ὅλους τοὺς Ὀθωμανοὺς πολίτες, ἀνεξάρτητα ἀπὸ ἐθνότητα καὶ θρήσκευμα.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, οἱ βασικοὶ συντελεστὲς τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνα στὴ Μακεδονία (1904-1908) ἔτειναν νὰ νιοθετήσουν πιὸ προσηκτικές καὶ ρεαλιστικές ἀπόψεις τόσο γιὰ τὸ νεοτουρκικὸ φαινόμενο ὅσο καὶ γιὰ τὸ μέλλον τῆς ἑλληνικῆς δράσης στὴ Μακεδονία. Ἄλλωστε, ἡ ἄμεση διάλυση τῶν χριστιανικῶν ἀντάρτικων ὁμάδων καὶ ἡ εἰρήνευση τῶν Μακεδονικῶν ἐπαρχιῶν δημιουργοῦσαν νέα κοινωνικο-πολιτικὰ δεδομένα, ἀλλάζοντας ριζικὰ τὴ μορφή καὶ τὸ πλαίσιο τῆς διαβαλκανικῆς διαμάχης γιὰ τὴ Μακεδονία⁶.

Ἀξιόλογα στελέχη τοῦ Μακεδονικοῦ ἀγῶνα, ὅπως π.χ. ὁ διευθυντὴς τοῦ Γενικοῦ Προξενείου Θεσσαλονίκης Εὐθύμιος Κανελλόπουλος, ὑποστή-

3. Ι.Α.Υ.Ε. / 1908 / φάκ. 91.1.2. / Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλης / 30/12-8-1908 / ἀρ. 742 / Γρυνάργης πρὸς Μπαλτατζή.

4. Στὸ ἴδιο.

5. S. Papadopoulos, «La Révolution des Jeunes-Turcs et l'opinion publique en Grèce», *Balkan Studies* 27/1 (1986), σσ. 129-137· βλ. σσ. 131-132.

6. C. Psilos, *The Young Turk Revolution and the Macedonian Question 1908-1912*, διδ. διατρ., Leeds, Dept. of Russian and Slavonic Studies, 2000· βλ. σσ. 113-118.

ριζαν ότι σε μία περίοδο που οι έλληνο-μακεδονικές επαναστατικές δυνάμεις είχαν την πρωτοκαθεδρία στη νότια Μακεδονία και αύξαναν την επιρροή τους στην κεντρική, οποιαδήποτε αλλαγή στο τοπικό status quo ήταν πιθανό να υπονομεύσει την ελληνική υπεροχή και να βλάψει τα εθνικά συμφέροντα. Ειδικά, η αποδιοργάνωση των ελληνικών αντάρτικων ομάδων και η απομάκρυνσή τους από τη Μακεδονία στερούσαν από το έλληνο-πατριαρχικό στρατόπεδο το ισχυρότερο εργαλείο άσκησης πολιτικής επιρροής και φυλετικής-εθνικιστικής προπαγάνδας στους τοπικούς πληθυσμούς⁷.

Πρός τα τέλη του καλοκαιριού του 1908, άρχισαν να διαφαίνονται τα πρώτα άρνητικά δείγματα για τα ελληνικά συμφέροντα στη Μακεδονία: επαναδραστηριοποίηση των βουλγαρο-μακεδονικών κομιτάτων και της 'Εξαρχίας· ενίσχυση των ρουμανιζόντων στην επαρχία Θεσσαλονίκης· πρώιμα σημάδια ενός νεόκοπου αλλά επικίνδυνου τουρκικού εθνικισμού σε σχέση με τα δικαιώματα και τη θέση των μη τουρκικών εθνοτήτων στη χώρα⁸. 'Αντιμέτωπη με τις νέες προκλήσεις αλλά και τους κινδύνους που φαινόταν να προκύπτουν για το ελληνικό στοιχείο από την επικράτηση του νεοτουρκικού καθεστώτος στην Τουρκία, η κυβέρνηση Θεοτόκη άρχισε να επανεξετάζει την πιθανότητα συνέχισης της ένοπλης επαναστατικής δράσης στη γειτονική χώρα.

Οι συγκεκριμένοι κυβερνητικοί σχεδιασμοί έτειναν να συμπίσουν όχι μόνο με τις απόψεις των 'Ελλήνων προξένων στη Μακεδονία αλλά και με τις θέσεις διακεκριμένων πολιτικών και στρατιωτικών στελεχών, όπως ο 'Ιων Δραγούμης, ο 'Αθανάσιος Σουλιώτης-Νικολαΐδης και ο έπιτεφάλης της Μακεδονικής 'Επιτροπής συνταγματάρχης πυροβολικού Παναγιώτης Δαγκλής⁹. Οι παραπάνω αξιωματούχοι συμβούλευαν την κυβέρνηση να αξιοποιήσει το παλαιό επαναστατικό δίκτυο στην 'Ηπειρο, τη Μακεδονία

7. I.A.Y.E. / 1908 / φάκ. 88.1.3. / Γενικό Προξενείο Θεσσαλονίκης / 4/17-8-1908 / αρ. 790 / Κανελλόπουλος προς Μπαλτατζή / 'Αναφορά 'Ιουλίου. Οί 'Ελληνες πρόξενoi στο Μοναστήρι, την Καβάλα και το Δεσφαγίς συμμερίζονταν τις αντίληψεις και τόν προβληματισμό του Κανελλόπουλου.

8. I.A.Y.E. / 1908 / φάκ. 85.3. / Γενικό Προξενείο Θεσσαλονίκης / Κανελλόπουλος προς Μπαλτατζή / 'Αναφορά για τα Γεγονότα και την Κατάσταση στην Περιφέρεια Θεσσαλονίκης για το 1908.

9. Β. Γούναρης, «'Ο Μακεδονικός 'Αγώνας στο τέλος του. Προσπάθειες αναδιοργάνωσης και καινούργιες κατευθύνσεις», στο 'Ο Μακεδονικός 'Αγώνας. Συμπόσιο 28/10-2/11/1984, Θεσσαλονίκη, 'Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, 1987, σσ. 113-124· βλ. σ. 118.

και τη Θράκη και να συγκροτήσει μια νέα, πιο δυναμική και εκτεταμένη οργάνωση με στόχο τη διάδοση του ελληνικού πολιτικού προγράμματος.

Στά τέλη Αυγούστου 1908, η ελληνική κυβέρνηση εξουσιοδότησε τον συνταγματάρχη Δαγκλή να προχωρήσει στη σύσταση ανεπίσημης μυστικής υπηρεσίας, η οποία ονομάστηκε Πανελλήνιος Όργανωση (Π.Ο.). Ός διάδοχος της Μακεδονικής Επιτροπής, η Π.Ο. έθεσε υπό τον έλεγχο της τα «είδικα γραφεία» των προξενείων και όλα τα τοπικά κέντρα πολιτικής και παραστρατιωτικής προπαγάνδας που δραστηριοποιούνταν στην Ευρωπαϊκή Τουρκία¹⁰. Στην Π.Ο. ενσωματώθηκε και η Όργανωση Κωνσταντινουπόλεως (Κ.Ο.), που είχε ήδη δημιουργηθεί υπό την καθοδήγηση των Σουλιάτη - Δραγούμη με άρχικό σκοπό την αντιμετώπιση της βουλγαρικής δράσης στη Θράκη. Παρά τις αντιδράσεις της ελληνικής πρεσβείας στην Κωνσταντινούπολη¹¹, η Κ.Ο. «κατάφερε να έδραιωθεί και να διεξάγει τη μυστική έθνική εργασία στην περιφέρεια της Πόλης». Η Κ.Ο. λειτουργούσε ανεξάρτητα και δέν υπαγόταν ούτε στην πρεσβεία ούτε στην προξενική αρχή. Διατήρησε όμως στενή έπαφή με την Π.Ο. και την ηγεσία της¹².

Ο σχεδιασμός της επαναστατικής στρατηγικής και δράσης της Π.Ο. βασίστηκε σε τρεις άξονες: α) στη συνένωση και την κινητοποίηση όλων των πατριωτικών δυνάμεων του έθνους υπό την ηγεσία και την καθοδήγηση της Π.Ο.· β) στην ανάγκη δημιουργίας ενός ολοκληρωμένου επαναστατικού μηχανισμού στην Ήπειρο, τη Μακεδονία, τη Θράκη, το Αίγαίο και τη Μικρά Ασία· γ) στην άρτια προετοιμασία των ελληνικών πληθυσμών για το ένδεχομένο μιας έλληνο-τουρκικής ένοπλης σύγκρουσης αλλά και για την αντιμετώπιση των βουλγαρο-μακεδονικών κομμάτων¹³.

10. Π. Γ. Δαγκλής, *Αναμνήσεις - Έγγραφα - Άλληλογραφία. Τò Άρχεϊον του, Άθήνα, Βιβλιοπωλείο Βαγιονάκη, 1965, τόμος Α΄, 359-360 (έπιμέλεια Λευκοπαρίδη).*

11. Ό Έλληνας πρέσβης στην Κωνσταντινούπολη Ιωάννης Γρυπάρης αντιτίθετο στην ίδρυση της Κ.Ο. και στη μυστική δράση των Σουλιάτη - Δραγούμη. Δίσταζε όμως να πάρει μέτρα κατά της Κ.Ο. χωρίς την έγκριση της ελληνικής κυβέρνησης.

12. Ά. Σουλιάτης-Νικολαΐδης, *Ή Όργάνωσις Κωνσταντινουπόλεως*, Άθήνα, εκδ. Δωδώνη, 1984, τόμος Α΄. Δαγκλής, ό.π., σσ. 328-331, σ. 390.

13. Ι.Α.Υ.Ε. / 1909 / φάκ. ΑΑΚ-Π.Ο. / Άθήνα / Κανονισμός της Π.Ο. / άρθρο 1 / Έγγραφο χωρίς ήμερομηνία και αριθμό κατάταξης. Ι.Α.Υ.Ε. / 1909 / φάκ. ΑΑΚ-Π.Ο. / Γενικό Άρχηγείο Άθηνών πρὸς Υπουργείο Έξωτερικῶν / 28/10-6-1909 / Δαγκλής πρὸς Μαυρομυχάλη. F.O. 881 / 9531 Athens Embassy to Foreign Office / 1-4-1909 / no. 46 / Elliot to Grey.

Ἀπὸ τὴν ἀρχή, ὁ συνταγματάρχης Δαγκλῆς καὶ ἡ ἡγετική του ὁμάδα, πού ἀπαρτιζόταν ἀπὸ ἐμπειροὺς στρατιωτικοὺς μὲ θητεία σὲ ἐπαναστατικά κινήματα (Τσόντος-Βάρδας, Μαστραπᾶς, Μαζαράκης, Κάκκαβος, Ταβουλάρης, Ζυμβρακάκης, Ὁθωναῖος κ.ἄ.), ἔδωσαν προτεραιότητα στὴν πληρέστερη προετοιμασία τῆς ὁργανωτικῆς δομῆς καὶ τῆς διοικητικῆς λειτουργίας τῆς Π.Ο. Προσπαθώντας νὰ ἐξαλείψει τὶς δυσλειτουργίες πού εἶχαν παρατηρηθεῖ στὴ Μακεδονικὴ Ἐπιτροπὴ (ἐλλειψη πειθαρχίας, κακοδιαχείριση, προσωπικὲς στρατηγικὲς καὶ ἔριδες), ὁ Δαγκλῆς ἔθεσε ὡς πρῶτο στόχο τὴν εὐρύθυμη καὶ πειθαρχημένη λειτουργία τῆς νέας ὑπηρεσίας.

Τὸ ἐπιχειρησιακὸ κέντρο τῆς Π.Ο. ἦταν τὸ Γενικὸ Ἀρχηγεῖο Ἀθηνῶν ὑπὸ τὴν καθοδήγηση τοῦ Δαγκλῆ καὶ τῶν συνεργατῶν του. Σχηματίστηκε στρατιωτικὴ ἐπιτροπὴ μὲ βασικὴ ἀποστολὴ τὴν ὁργάνωση, τὴ διεύθυνση, τὴ συστηματικὴ προετοιμασία καὶ τὴ διεξαγωγὴ τοῦ ἐπαναστατικοῦ ἀγώνα σὲ ὅλες τὶς ἑλληνοκατοικημένες ἐπαρχίες τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας. Σὲ κάθε ὑπόδουλη ἐπαρχία ἀντιστοιχοῦσε ἓνα τμήμα τῆς Π.Ο., τὴν ἡγεσία τοῦ ὁποῖου εἶχε ἀναλάβει ἄνωτερος ἀξιωματικός¹⁴.

Τὸ Γενικὸ Ἀρχηγεῖο τῶν Ἀθηνῶν βρισκόταν σὲ διαρκὴ συνεργασία μὲ τὸ ἐπαναστατικὸ δίκτυο στὴν Τουρκία. Τὸ ἐπαναστατικὸ αὐτὸ δίκτυο ἀποτελοῦσε οὐσιαστικὰ μετεξέλιξη τοῦ παλαιότερου ὑπόγειου μηχανισμοῦ πού εἶχε δομηθεῖ γύρω ἀπὸ τὰ “εἰδικὰ γραφεῖα” τῶν ἑλληνικῶν προξενεῶν καὶ τὰ τοπικὰ κέντρα διενέργειας τῆς ἐθνικοπολιτικῆς καὶ παραστρατιωτικῆς δράσης. Ἡ ἡγεσία τῆς Π.Ο. διατήρησε τὴν ἀρχικὴ δομὴ τοῦ ὑπάρχοντος συστήματος, τὸ ὁποῖο χωριζόταν σὲ περιφερειακὰ τμήματα, τοπικὲς ὑποοργανώσεις καὶ κοινοτικὲς ἐπιτροπές. Σὲ σύντομο διάστημα, τὸ Γενικὸ Ἀρχηγεῖο ἔστειλε ἀξιωματικοὺς τοῦ στρατοῦ, πολιτικοὺς πράκτορες καὶ διοικητικὸ προσωπικὸ γιὰ τὴ στελέχωση τῶν “εἰδικῶν γραφείων” καὶ τῶν τοπικῶν προπαγανδιστικῶν ὁργανώσεων. Οἱ ἀξιωματικοὶ πού τοποθετήθηκαν στὰ “εἰδικὰ γραφεῖα” ὀφείλαν νὰ ὑποβάλλουν διμηνιαία ἔκθεση μὲ τὴν κατάσταση στὴν περιφέρειά τους καὶ προτάσεις μὲ τὰ ἀπαιτούμενα μέτρα γιὰ τὴν καλύτερη προώθηση τῆς ἐθνικῆς ἐργασίας¹⁵.

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι μέσα σὲ λίγους μῆνες ἡ Π.Ο. κατόρθωσε νὰ ἐπιτελέσει σημαντικὸ ἔργο, παρὰ τὴν ἐλλειψη ἐξειδικευμένου στρατιωτικοῦ προσωπικοῦ, πόρων καὶ ὕλικῶν μέσων. Ἔως τοὺς πρώτους μῆνες τοῦ 1909, ἡ

14. Δαγκλῆς, ὁ.π., σσ. 359-364.

15. Ι.Α.Υ.Ε. / 1909 / φάκ. Προξενικὲς Ἀναφορές - Π.Ο. Δράση / Ἀθήνα / 1/14-7-1909 / Γενικὸ Ἀρχηγεῖο πρὸς Τμήμα Ἀμμοῦ, Ι.Α.Υ.Ε. / 1909 / φάκ. Δ-4.2.2. / Προξενεῖο Καβάλας / 16/29-3-1909 / ἀρ. 4 / Ἐπαμεινώνδας πρὸς Δαγκλῆ.

Π.Ο. είχε δημιουργήσει μία βασική επαναστατική δομή στα κύρια αστικά κέντρα της Ήπειρου, της Μακεδονίας, της Θράκης και βέβαια στην Κωνσταντινούπολη¹⁶. Έλληνικές πηγές μαρτυρούν ότι το Ήπειρωτικό και το Μακεδονικό τμήμα υπήρξαν τὰ πλέον ενεργά. Είναι χαρακτηριστικό ότι σὲ ἓνα μόλις χρόνο τὸ Ήπειρωτικό τμήμα είχε ἐφοδιάσει τοὺς Ἕλληνες τῆς Ήπειρου μὲ 15.000 ὅπλα. Ἐπιπλέον, μέσω τοῦ Ήπειρωτικοῦ τμήματος ὁ Δαγκλῆς καὶ ἄλλοι ἀξιωματοῦχοι εἶχαν ξεκινήσει ἐπαφές μὲ Ἀλβανούς ἡγέτες, ὅπως ὁ Ἰσμαήλ Κεμάλ μπέης καὶ ὁ μπέης τῶν Τυράνων Μουσταφά Φαζίλ πασά Τοπτάνι. Κύριο ἀντικείμενο αὐτῶν τῶν ἀνεπίσημων διαβουλεύσεων, ποὺ διεξήχθησαν κατὰ τὴν περίοδο 1909-1910 ἐν γνώσει τοῦ ἑλληνικοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν, ἦταν ἡ διερεύνηση τῆς δυνατότητας συμφωνίας γιὰ κοινὴ ἑλληνο-αλβανικὴ σύμπραξη¹⁷.

Ἡ μυστικὴ επαναστατικὴ δράση τῆς Π.Ο. περιελάμβανε μία σειρὰ ἀπὸ δραστηριότητες: ἐξοπλισμὸ τῶν ἑλληνικῶν πληθυσμῶν· ἐξάπλωση τῆς ἐθνικοπολιτικῆς προπαγάνδας στὶς τοπικὲς κοινότητες· σχηματισμὸ μικρῶν ἀντάρτικων ομάδων· δημιουργία δικτύου συλλογῆς πληροφοριῶν· συνδρομὴ στὴν κοινωνικο-οικονομικὴ ἀνάπτυξη τῶν ἑλληνικῶν πληθυσμῶν· συλλογὴ στοιχείων γιὰ τουρκικοὺς στρατιωτικοὺς στόχους, ἐγκαταστάσεις καὶ στρατηγικῆς σημασίας ὑποδομές (σιδηροδρόμοι, τοῦνελ, γέφυρες, δρόμοι κ.λπ.)¹⁸.

Παράλληλα, ἡ ἡγεσία τῆς Π.Ο. σὲ συνεννόηση μὲ τὴν ἑλληνικὴ κυβέρνηση εἶχε ἤδη ἀρχίσει νὰ ἐξετάζει τὴν περίπτωση “ἐγκατάστασης μυστικῶν γραφείων” στὴ Σμύρνη καὶ τὴ Μικρὰ Ἀσία. Τὸ Γενικὸ Ἀρχηγεῖο τῶν Ἀθηνῶν εἶχε μάλιστα ξεκινήσει ἐπαφές μὲ τοπικοὺς παράγοντες πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση. Ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία τοῦ ἴδιου τοῦ Δαγκλῆ μὲ τὸν Σμυρναῖο δικηγόρο Ἀρεάλη διακρίνεται ἡ συναντίληψη γιὰ τὴν ἀνάγκη ἐξάπλωσης τοῦ επαναστατικοῦ δικτύου στὴ Σμύρνη. Οἱ ἐπαφές Δαγκλῆ - Ἀρεάλη περιέχουν ἐνδείξεις γιὰ διακίνηση ὀπλισμοῦ καὶ πυρομαχικῶν στὴ Σμύρνη, πιθανόν καὶ μὲ τὴ συμμετοχὴ τῆς Κ.Ο.¹⁹ Παρ’ ὅλα αὐτά, φαίνεται ὅτι οἱ

16. Γενικά Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους / Ἀρχεῖο Τσόντου-Βάρδα / 1909 / φάκ. 3 / Προξενεῖο Μοναστηρίου / 20/2-4-1909 / ἀρ. 226 / Εἰδικὸ Γραφεῖο πρὸς Γενικὸ Ἀρχηγεῖο.

17. Δαγκλῆς, ὁ.π., σσ. 411-412.

18. Ι.Α.Υ.Ε. / 1909 / φάκ. Προξενικά / Ἀθήνα / 25/7-6-1909 / ἀρ. 364 / Γενικὸ Ἀρχηγεῖο πρὸς Τμήματα Μακεδονίας, Ι.Α.Υ.Ε. / 1909 / φάκ. Προξενικὲς Ἀναφορές - Π.Ο. Δράση / Ἀθήνα / 1/14-7-1909 / Γενικὸ Ἀρχηγεῖο πρὸς Τμήμα Ἀμυσσῶν.

19. Ι.Α.Υ.Ε. / 1909 / φάκ. Προξενικὲς Ἀναφορές - Π.Ο. Δράση / Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως / 24/7-5-1909 / ἀρ. 205 / Εἰδικὸ Ἀρχηγεῖο πρὸς Γενικὸ Ἀρχηγεῖο. Δαγκλῆς, ὁ.π., σσ. 394-395.

παραπάνω ενέργειες δέν καρποφόρησαν, καθώς δέν υπάρχουν αποδείξεις για συγκρότηση ελληνικής επαναστατικής οργάνωσης στη Μικρά Ἀσία.

Παρά τις άρχικές έπιτυχίες της Π.Ο. σέ διοικητικό καί έπιχειρησιακό έπίπεδο, είναι σαφές ότι ή ήγεσία της οργάνωσης δέν είχε μείνει ικανοποιημένη από τη δημιουργία ενός υπόγειου-άνταρπτικού μηχανισμού στην Εύρωπαΐκή Τουρκία. Ὁ συνταγματάρχης Δαγκλῆς πίστευε ότι ή Π.Ο. θα έπρεπε νά μετεξελιχθεῖ σέ ένα άρτια οργανωμένο καί άποτελεσματικό πανελλήνιο επαναστατικό κίνημα. Ὁ άρχηγός της Π.Ο. είχε έγκαιρα διαγνώσει ότι, εφόσον ή ελληνική κυβέρνηση συνέχιζε νά αντιμετώπιζει την Π.Ο. μόνον ως έναν ιδιωτικό μηχανισμό πού λειτουργοῦσε ανεξάρτητα, χωρίς νά συνδέεται άμεσα μέ την κεντρική διοίκηση, οί πιθανότητες νά εκπληρώσει ή οργάνωση τά μεγαλεπήβολα σχέδια της ήγεσίας της ήταν έλάχιστες.

Τό άγιο αίτημα τοῦ Δαγκλῆ ήταν ή αναβάθμιση της Π.Ο. σέ έπίπεδο έπίσημης κρατικής ύπηρεσίας ενσωματωμένης στού ελληνικό Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν. Ἡ Π.Ο., σύμφωνα μέ τόν Δαγκλῆ, δέν θα έπρεπε νά παραμείνει μία στενά μιλιταριστική-άνταρπτική οργάνωση μέ άρτηριοσκληρωτική δομή, αλλά νά προσλάβει καί σαφή πολιτικο-οικονομικό χαρακτήρα. Για νά είναι ικανή νά προωθήσει καλύτερα την εθνική εργασία στά οικονομικά, εκπαιδευτικά καί πολιτιστικά ζητήματα τοῦ υπόδουλου ελληνισμού ή Π.Ο. είχε άνάγκη από ένα ανεξάρτητο πολιτικό τμήμα²⁰.

Ἐπανδρωμένο μέ ικανούς πολιτικούς αναλυτές καί ειδικούς έπιστήμονες, τό πολιτικό τμήμα της Π.Ο. θα συνεργαζόταν στενά μέ τη στρατιωτική έπιτροπή προκειμένου νά ανταποκρίνεται άμεσα καί άποτελεσματικά στίς άνάγκες τοῦ εθνικοῦ άγώνα καί στά αίτήματα τοῦ άλύτρωτου ελληνισμού. Μέ άνασυγκροτημένη οργανωτική δομή, διοίκηση καί νέα αντίληψη ή Π.Ο. θα μπορούσε νά ανταποκριθεῖ μέ έπιτυχία στίς αύξημένες άνάγκες της διεύθυνσης καί της διεξαγωγῆς τοῦ ελληνικοῦ επαναστατικοῦ άγώνα στην Τουρκία.

Ἡ παραπάνω δέσμη ιδεῶν τοῦ συνταγματάρχη Δαγκλῆ δέν ήταν άγνωστη στην κυβέρνηση Θεοτόκη. Ἡδὴ, στίς 26 Φεβρουαρίου 1909, ὁ Δαγκλῆς είχε ζητήσει από τόν ὑπουργό Ἐξωτερικῶν Γεώργιο Μπαλτατζῆ τή συγκρότηση μιᾶς πολιτικής έπιτροπῆς. Ἀποτελούμενη σέ πρώτη φάση από τρία μέλη – Στρέιτ, Ἀνδρεάδη καί Εὐαγγελίδη – ή πολιτική έπιτροπή προοριζόταν νά άποτελέσει αυτόνομο τμήμα, τό όποιο θα συνεργαζόταν μέ την άνώτατη διοίκηση της Π.Ο.²¹ Τό αίτημά του παρέμεινε αναπάντητο.

20. Δαγκλῆς, ὁ.π., σσ. 421-422.

21. Στο ίδιο.

Ἡ κρατική ἀδιαφορία δὲν πτόησε ὁμως τὸν ἀρχηγὸ τῆς Π.Ο. Λίγους μῆνες ἀργότερα, στὶς 10 Ἰουνίου 1909, ὁ Δαγκλῆς κατέθεσε στὴν κυβέρνηση μιὰ σειρὰ καλὰ μελετημένων καὶ τεκμηριωμένων προτάσεων μὲ στόχο τὴν ὀργανωτικὴ ἀνασυγκρότηση καὶ τὴν ἐπιχειρησιακὴ ἀναβάθμιση τῆς Π.Ο. Τὸ νέο σχέδιο Δαγκλῆ προέβλεπε τὴ δημιουργία ἑνὸς εἰδικοῦ τμήματος μέσα στοῦ Ὑπουργεῖο Ἑξωτερικῶν, τὸ ὁποῖο θὰ λειτουργοῦσε ὡς μυστικὸ κανάλι ἐπικοινωνίας ἀνάμεσα στοῦ ὑπουργεῖο καὶ τὴν Π.Ο. Τὸ εἰδικὸ αὐτὸ τμήμα θὰ ἀναλάμβανε νὰ ἱκανοποιεῖ τὰ αἰτήματα τῆς Π.Ο. σὲ προσωπικὸ, οἰκονομικοὺς πόρους, προμήθεια ὑλικῶν καὶ πληροφορίες.

Οἱ προτάσεις Δαγκλῆ γιὰ τὴν ἀριότερη καὶ ὀρθολογικότερη λειτουργία τῆς Π.Ο., μολοντί δὲν ἔχουν ἀπασχολήσει ἰδιαίτερα τὴν ἱστορικὴ ἔρευνα, παρουσιάζουν ἔντονο ἐνδιαφέρον. Συγκεκριμένα, ὁ Δαγκλῆς συνιστοῦσε τὴ διαίρεση τοῦ εἰδικοῦ τμήματος σὲ δύο ξεχωριστὰ γραφεῖα: α) τὸ γραφεῖο ἀλύτρωτου ἑλληνισμοῦ καὶ β) τὸ γραφεῖο ἑλληνικῆς διασπορᾶς. Τὸ πρῶτο ἦταν καὶ τὸ πιὸ σημαντικὸ, καθὼς ἐπρόκειτο νὰ σχεδιάσει, νὰ διευθύνει καὶ νὰ προωθήσει τὸ ἐθνικὸ πρόγραμμα στὴν Τουρκία. Τὸ γραφεῖο ἀλύτρωτου ἑλληνισμοῦ θὰ χωριζόταν σὲ 4 ὑποτομεῖς: α) στὸν τομέα ὀθωμανικοῦ ἑλληνισμοῦ· β) στὸν ἐκκλησιαστικὸ καὶ ἐκπαιδευτικὸ τομέα· γ) στὸν τομέα τύπου· δ) στὸν τομέα μελέτης οἰκονομικῶν θεμάτων καὶ ἐξελίξεων²².

Ἀναλυτικότερα, ὁ τομέας ὀθωμανικοῦ ἑλληνισμοῦ θὰ εἶχε διπλὴ ἀποστολή. Πρῶτον, θὰ ἀναλάμβανε νὰ συγκεντρῶσει καὶ νὰ μελετήσῃ ὅλα τὰ ζητήματα ποὺ ἐνδιέφεραν τὸν ἑλληνισμὸ τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας. Δεύτερον, θὰ ἐντόπιζε καὶ θὰ ἀξιολογοῦσε τίς πραγματικὲς ἢ πιθανὲς ἀπειλὲς ἀπὸ τοὺς φυλετικοὺς ἐχθροὺς τοῦ ἑλληνισμοῦ (Τούρκους, Βούλγαρους, Ἀλβανούς, ρουμανίζοντες κ.ἄ.) προτείνοντας συνάμα μέτρα καὶ δράσεις ἀντιμετώπισής τους.

Ὁ ἐκκλησιαστικὸς καὶ ἐκπαιδευτικὸς τομέας ἦταν γιὰ τὸν ἐμπνευστὴ τοῦ σχεδίου ὁ πιὸ καιρῖος, καθὼς ἡ νεοτουρκικὴ ἐπανάσταση καὶ ἡ ὀθωμανικὴ συνταγματικὴ ἀλλαγὴ εἶχαν ὑποχρεώσει τὴν ἑλληνικὴ ἡγεσία νὰ προσανατολιστεῖ στὴν “εἰρηνικὴ προπαγάνδα”. Ἡ ἐκκλησία καὶ τὰ ἐκπαιδευτικὰ ἰδρύματα ἀποτελοῦσαν πλέον τοὺς βασικοὺς φορεῖς τῆς ἑλληνικῆς εἰρηνικῆς προπαγάνδας. Γι’ αὐτὸ, στὸν συγκεκριμένον τομέα θὰ ἔπρεπε νὰ διατεθοῦν εἰδικὸ προσωπικὸ καὶ ἀρκετοὶ πόροι²³.

22. Ι.Α.Υ.Ε. / 1909 / φάκ. ΑΑΚ-Π.Ο. / Ἀθήνα / 28/10-6-1909 / ἀρ. 260 / Γενικὸ Ἀρχιεῖο πρὸς Ὑπουργεῖο Ἑξωτερικῶν / Δαγκλῆς πρὸς Μαυρομηχάλη.

23. Στὸ ἴδιο.

Ὁ τομέας τύπου θὰ εἶχε σαφὴ προπαγανδιστικὸ ρόλο. Τὸ τμήμα αὐτὸ προοριζόταν νὰ ἐπηρεάζει τὴν κοινὴ γνώμη στὴν Εὐρωπαϊκὴ Τουρκία καὶ μέσω ἐπικοινωνιακῶν τακτικῶν νὰ διαμορφώνει εὐνοϊκὸ κλίμα γιὰ τὶς θέσεις καὶ τὰ συμφέροντα τοῦ ἑλληνισμοῦ. Ἐπιπρόσθετα, ὁ τομέας τύπου θὰ ἦταν ὑπεύθυνος νὰ ἀντικρούει ξένα προπαγανδιστικὰ ἐντυπα καὶ ἀνθελ-
ληνικά δημοσιεύματα.

Τέλος, ὁ τομέας οἰκονομικῶν θεμάτων καὶ ἐξελίξεων ἐπρόκειτο νὰ ἔχει τεχνοκρατικὸ χαρακτήρα. Ὁ συγκεκριμένος τομέας θὰ ἀνέλυε τὴν οἰκονομικὴ κατάσταση στίς περιοχὲς ἐνδιαφέροντος τοῦ ὑπόδουλου ἑλληνισμοῦ καὶ θὰ πρότεινε σειρὰ μέτρων γιὰ τὴ βελτίωση τῶν ὅρων ζωῆς καὶ τὴν οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη τῶν ἑλληνικῶν πληθυσμῶν. Ἀποσκοποῦσε ἐπίσης στὴν ἐνίσχυση τῶν ἑλληνικῶν ἐπιχειρήσεων στὴν Τουρκία ἔναντι οἰκονομικῶν ἀνταγωνιστῶν, ὅπως οἱ Ἑβραῖοι καὶ οἱ Ἀρμένιοι²⁴.

Στὸ μεταξὺ, ὅπως ἦταν ἀναμενόμενο, ἡ ἐπαναδραστηριοποίηση τοῦ ἑλληνικοῦ ἐπαναστατικοῦ δικτύου στὴν Εὐρωπαϊκὴ Τουρκία δὲν εἶχε περάσει ἀπαράτηρη ἀπὸ τὴν ὀθωμανικὴ κυβέρνηση. Μάλιστα, ἡ ἔνταση τῆς ἑλληνικῆς προπαγάνδας στὴν Ἡπειρὸ καὶ τὴ Μακεδονία εἶχε δημιουργήσει ἔντονη ἀνησυχία ὄχι μόνο στὴ νεοτουρκικὴ ἐπιτροπὴ «Ἐνωση καὶ Πρόοδος» ἀλλὰ καὶ στοὺς τοπικοὺς μουσουλμανικοὺς πληθυσμούς. Ἡ Ὑψηλὴ Πύλη καὶ οἱ ὀθωμανικὲς πολιτικο-στρατιωτικὲς ἀρχὲς στὴ Μακεδονία θεωροῦσαν – λανθασμένα – ὅτι ἡ ἀναζωπύρωση τοῦ ἑλληνικοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος συνδεόταν ἄμεσα μὲ τὴν ἐμπλοκὴ τοῦ Κρητικοῦ ζητήματος²⁵.

Ὑψηλόβαθμοι ἀξιωματοῦχοι, ὅπως π.χ. ὁ ὑπουργὸς Στρατιωτικῶν Μαχμὺντ Σεφκὲτ πασάς, πίστευαν ὅτι ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνηση σχεδίαζε νὰ ὑποκινήσει μιὰ γενικὴ ἐξέγερση στὴ Μακεδονία μὲ σκοπὸ νὰ τραβήξει τὴν προσοχὴ τῆς Πύλης ἀπὸ τὴν Κρήτη. Σύμφωνα μὲ τοὺς ὀθωμανοὺς ἐπισήμους, αὐτὸ ἦταν πιθανὸ νὰ συμβεῖ στὴν περίπτωσι πού ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ἐμποδιζόταν νὰ καταλάβει τὸ νησί μετὰ τὴν προγραμματισμένη ἀποχώρηση τῶν εὐρωπαϊκῶν στρατευμάτων τὸ καλοκαίρι τοῦ 1909²⁶.

Μέχρι τὸν Ἰούλιο τοῦ 1909, ἡ ὀθωμανικὴ διοίκηση φαινόταν νὰ ἀγνοεῖ τὴν ὑπαρξή, πόσο μάλλον τὴ δράση, τῆς Π.Ο. Στίς 14 Ἰουλίου 1909, οἱ ὀθω-

24. Στὸ ἴδιο.

25. Psilos, ὁ.π., σ. 143.

26. Ι.Α.Υ.Ε. / 1909 / φάκ. ΑΑΚ-Α / Ὑπουργεῖο Ἐσωτερικῶν πρὸς Γενικὴ Διοίκηση Θεσσαλονίκης / 4/17-5-1909 / Χαλὶλ μπέης πρὸς Δανὶς μπεή, Ι.Α.Υ.Ε. / 1909 / φάκ. ΑΑΚ-Α / Ἐπιτροπὴ Γενικῆς Ἐπιθεώρησης πρὸς Γενικὴ Διοίκηση Θεσσαλονίκης / 7/20-2-1909 / Μαχμὺντ Σεφκὲτ πασάς πρὸς Δανὶς μπεή.

μεινικές αρχές στο Μοναστήρι ανακάλυψαν τυχαία απόρρητα έγγραφα που σχετίζονταν με την Π.Ο. και το δίκτυό της στην περιοχή. Τα έγγραφα αυτά, τα οποία βρέθηκαν στην κατοχή του αξιωματικού του ελληνικού προξενείου Μοναστηρίου Μερεντίτη και του βοηθού του Μανούσου, έδιναν στοιχεία για την Π.Ο. και τους δεσμούς της με τα “είδικα γραφεία” των ελληνικών προξενικών ιδρυμάτων στη Μακεδονία²⁷.

Το επεισόδιο στο Μοναστήρι είχε αντίκτυπο στις έλληνο-τουρκικές σχέσεις. Η οθωμανική κυβέρνηση του Χουσεΐν Χιλμί πασά βρέθηκε ξαφνικά αντιμέτωπη με μια νέα ελληνική επαναστατική οργάνωση που δραστηριοποιούνταν στα έδάφη της και η οποία φερόταν να έχει την υποστήριξη της Αθήνας. Τη συγκεκριμένη περίοδο, μάλιστα, οι σχέσεις των δύο χωρών περνούσαν κρίση λόγω της επικίνδυνης τροπής που είχε λάβει το Κρητικό ζήτημα. Γι’ αυτό, η αποκάλυψη της Π.Ο. και της δράσης της στη Μακεδονία ήταν πιθανό να κλιμακώσει την ελληνοτουρκική ένταση εξωθώντας τις δύο χώρες σε μια ένοπλη σύγκρουση με απρόβλεπτες συνέπειες.

Η αποκάλυψη της Π.Ο. ανησύχησε και την Αθήνα. Η πρώτη αντίδραση της ελληνικής κυβέρνησης ήταν να αρνηθεί οποιαδήποτε σχέση με την Π.Ο. Η ελληνική ήγεςία, προκειμένου να αποφύγει περαιτέρω ένταση ή, ακόμη χειρότερα, σύγκρουση με την Τουρκία, έσπευσε να αποκηρύξει τέτοιου είδους “ανεύθυνες δραστηριότητες”. Η Αθήνα υποστήριξε ότι παρόμοιες ενέργειες προέρχονταν αποκλειστικά από ιδιωτικές οργανώσεις και ήταν αντίθετες με την επίσημη ελληνική πολιτική φιλίας και συνεργασίας με τη γειτονική χώρα²⁸. Στις 26 Ιουλίου 1909, το Υπουργείο Εξωτερικών ανάκαλεσε στην Ελλάδα όλα τα πολιτικά και στρατιωτικά στελέχη της Π.Ο. που δραστηριοποιούνταν στην Ευρωπαϊκή Τουρκία και διέκοψε τις επαφές της με την Π.Ο.²⁹ Η εξέλιξη αυτή έθεσε ουσιαστικά τέλος στη δράση της Π.Ο. και στα φιλόδοξα σχέδια του αρχηγού της. Παρά το στρατιωτικό κίνημα στο Γουδί τον Αύγουστο του 1909, η νέα κυβέρνηση δεν κατάφερε

27. Ι.Α.Υ.Ε. / 1909 / φάκ. Προξενικά-2 / Προξενείο Μοναστηρίου προς Γενικό Αρχηγείο Αθηνών / 1/14-7-1909 / Μανούσος προς Ζυμβραζάκη, Ι.Α.Υ.Ε. / 1909 / φάκ. Προξενικά-2 / Γενικό Προξενείο Θεσσαλονίκης / 4/17-7-1909 / άρ. 468 / Παπαδιαμαντόπουλος προς Μπαλτατζή.

28. Ι.Α.Υ.Ε. / 1909 / φάκ. Προξενικά-2 / Αθήνα προς Προξενία Μακεδονίας / 5/18-7-1909 / άρ. 549 / Μπαλτατζής προς Προξένους, Ι.Α.Υ.Ε. / 1909 / φάκ. Προξενικά-2 / Υπουργείο Εξωτερικών προς Γενικό Προξενείο Θεσσαλονίκης / 13/26-7-1909 / άρ. 468 / Μπαλτατζής προς Παπαδιαμαντόπουλο.

29. Βλ. σημ. 27.

«να αποκαταστήσει τη λειτουργία της Π.Ο. στον προηγούμενο ρυθμό και το Κεντρικό Γραφείο συμπύχθηκε σε μία πολύ περιορισμένη υπηρεσία με ελάχιστα μέσα»³⁰.

Στις 3 Νοεμβρίου 1909, ο Δαγκλῆς κατέβαλε μία ύστατη προσπάθεια να περισώσει κάτι από την Π.Ο. Με επιστολή του στον πρωθυπουργό Μαυρομυχάλη τόνιζε την ανάγκη να συσταθεί ειδικό γραφείο της Π.Ο. για τη διενέργεια της μυστικής έθνικης εργασίας στις υπόδουλες επαρχίες. Είναι χαρακτηριστικό ότι και σε αυτή την τελευταία ουσιαστικά έκκλησή του στην κεντρική διοίκηση ο Δαγκλῆς επισημαινε την ανάγκη ενσωμάτωσης του προτεινόμενου ειδικού γραφείου στην κρατική μηχανή: «Η οργάνωση του γραφείου αυτού πρέπει να είναι τοιαύτη ώστε τοῦτο να μὴ δύναται να ἐκφυγή της διευθύνσεως καὶ τῶν ὁδηγῶν της Κυβέρνησης [σ.σ. ὅπως εἶχε συμβεί μετὰ τὴ Μακεδονικὴ Ἐπιτροπή.] .... Ἡ καλλίτερα πρὸς τοῦτο ὁργάνωσις θὰ ἦτο ἡ ἰδρυσις τοῦ γραφείου ἐν αὐτῷ τῷ Ὑπουργείῳ Ἐξωτερικῶν καὶ ἡ τοποθέτησις σὲ αὐτὸ γιὰ ἀποκλειστικὴ ἔθνικὴ ἐργασία δύο τουλάχιστον ἐκ τῶν ἐπωφελέστερον ἐργασθέντων ἐν Τουρκίᾳ προξένων καὶ δύο-τριῶν καταλλήλων ἀξιωματικῶν ἐκ τῶν ἐργασθέντων ἐπίσης ἐν προξενείῳ»³¹.

Οἱ προτάσεις Δαγκλῆ γιὰ τὴν ὁργανωτικὴ-διοικητικὴ ἀναδιάρθρωση καὶ τὴ θεσμικὴ κατοχύρωση τῆς Π.Ο. δὲν θὰ πρέπει νὰ ἰδωθοῦν στὸ στενὸ πλαίσιο τῆς προσπάθειας ἐπιχειρησιακῆς ἀνασυνγκρότησης τῆς ὁργανώσεως καὶ τῆς ἀπλούστευσης τῶν διαδικασιῶν λήψης οἰκονομικῆς καὶ ὑλικῆς βοήθειας ἀπὸ τὴν κεντρικὴ ἐξουσία. Ἡ δέσμη μέτρων Δαγκλῆ ἀποσκοποῦσε κυρίως στὴ βαθμιαία νομιμοποίηση τῆς Π.Ο., δηλαδὴ στὴν καθιέρωσή της ὡς ἐπίσημης δημόσιας υπηρεσίας συνδεδεμένης μετὰ τὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν. Ἡ ἐνσωμάτωση τῆς Π.Ο. στὴν κρατικὴ μηχανὴ ἀποτελοῦσε γιὰ τὸν συνταγματάρχη Δαγκλῆ *conditio sine qua non* γιὰ τὴν πλήρη ἀξιοποίηση τῶν δυνατοτήτων της.

Μετὰ τὸ συγκεκριμένο σχέδιο ὁ Δαγκλῆς φιλοδοξοῦσε σὲ πρώτη φάση νὰ θέσει τὶς βάσεις γιὰ μιὰ ολοκληρωμένη ὁργανωτικὴ, διοικητικὴ καὶ ὑλικοτεχνικὴ ἀναβάθμιση τῆς Π.Ο. Ἐτσι, σπρηγμένη σὲ μιὰ ἰσχυρὴ γραφειοκρατικὴ ὑποδομὴ καὶ ἐνιαία διοίκηση, ἡ Π.Ο. θὰ ἦταν σὲ θέση ὅχι ἀπλὰ νὰ συντηρεῖ ἕνα στοιχειῶδες ἀναρρεπτικὸ δίκτυο στὴν Τουρκία ἀλλὰ νὰ ἐπεκταθεῖ καί, ἀργότερα, νὰ μετεξελιχθεῖ σὲ δυναμικὸ ἐπαναστατικὸ καὶ συνάμα πολιτικοοικονομικὸ κίνημα μετὰ ἀξιόλογη δράση σὲ ὅλες τὶς ἑλληνόφωνες περιοχὲς τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας.

30. Δαγκλῆς, ὁ.π., σ. 426.

31. Στὸ ἴδιο, σσ. 429-430.

Τὸ σχέδιο Δαγκλῆ δὲν υἱοθετήθηκε ποτὲ ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ κυβέρνησι. Σὲ αὐτὴ τὴν περίοδο ἡ Ἀθήνα τηροῦσε “ἄφρογὴ στάση” ἀπέναντι στὴν Πύλη, προκειμένον νὰ ξεφύγει ἀπὸ τὴ διεθνή ἀπομόνωση καὶ νὰ κερδίσει χρόνον γιὰ νὰ ἀνακάμψει οἰκονομικά καὶ νὰ ἀναδιοργανώσει τὶς ἔνοπλες δυνάμεις τῆς. Παρότι παρείχε κρυφὴ ὑποστήριξιν σὲ ἓνα ἀνεπίσημο ἀνατρεπτικὸ δίκτυο, ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἀπέφευγε νὰ κρατικοποιήσῃ τὴν Π.Ο. καὶ νὰ συνδέσῃ τὴν ἐπαναστατικὴν τῆς δράσιν μετὰ τὴν ἐπίσημην κυβερνητικὴν πολιτικὴν. Ἡ ἰδέα μᾶς πρόωρης καὶ ἐπικίνδυνης ρήξης μετὰ τὴ σαφῶς πρὸ ἰσχυρὴ ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία (μὴ ἰδέα ποὺ γεννοῦσε μνημὲς τοῦ 1897) ἔβρισκε πλήρως ἀντίθετον τὸ ἑλληνικὸ πολιτικὸ σύστημα. Ἡ δέσμη ἰδεῶν Δαγκλῆ δὲν ἀποτέλεσε κἂν ἀντικείμενον προβληματισμοῦ καὶ μελέτης γιὰ τοὺς Ἕλληνας ἰθύνοντες. Αὐτὸ συνέβη ἐπειδὴ οἱ προτάσεις Δαγκλῆ ἀπεῖχαν πολὺ τόσο ἀπὸ τὸν σχεδιασμὸ ὅσο καὶ ἀπὸ τὶς ἀναγκαιότητες τῆς ἑλληνικῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς κατὰ τὴ συγκεκριμένη περίοδον.